

היכי דמי חילול השם? אמר רב כגון אנא אי שקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי

רב מתכוון רק למקרים בהם נשאל על כשרות בשר והתירו, ומכאן מובן שרב נוהר דוקא בשעת לקיחת בשר ולא בשאר דברים.

לאחר דברי רב מובאים בתלמוד ביומא דברי אביי: "לא שנו אלא באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לית לן בה". ב"אתרא דלא תבעי" הוא מקום שבו רגילים לשלם מיד בשעת הקניה ואין מקום לתביעת הכסף ולהגשת חשבון בתאריך מאוחר יותר. אם בקניה כזאת הקונה אינו משלם מיד, ירגישו בזה הקונים האחרים ויחשדו שמא מוכה בעל האטליז את רב תמורת פסק הלכה שפסק לו. אך במקום ד"תבעי", שאין רגילים לשלם בו אלא לאחר זמן והתשלום נעשה שלא בציבור, אין בהשתיית התשלום "חילול ה'" כי שאר בני הקהילה לא ידעו על כך דבר. כך מתפרשים דברי אביי יפה לפי פרושנו.

נוסיף עוד שאביי פותח את דבריו ב"לא שנו" זהו מונח המתיחס לברייתא או להלכה מנוסחת ומסוימת בתלמוד. על דברי רב "כגון אנא אי שקילנא בשרא מטבחא..." לא יתאים "לא שנו" אלא "הני מילי", ועיין בד"ס שיש כ"י שגורסים כך. לפי פרושנו אפשר כמובן לגרוס "הני מילי" אך גם ל"לא שנו" תימצא הצדקה. דברי רב מתיחסים לברייתא שבחולין מד ע"ב: "אבל אמרו חכמים הרחק מן הכעור" ועל זה מוסיף אביי: "לא שנו — בברייתא — אלא באתרא דלא תבעי".

[הרב חנוך ארנטרובי, עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' עמ' נה-נו]

רב שנתמנה מטעם ראש הגולה בבבל לאגרדמין למדות (ירושלמי ב"ב פ"ה, ה) כלומר להשגיח על המדות ועל המשקלות שתהיינה כתיקונן ואם היה לוקח בשר מהטבח בהקפה ולא היה נותן כסף מחירו לאלתר היו חושדים בו שקיבל את הבשר מהטבח כשוחד, כדי שיעלים עיניו ממדותיו-משקלותיו של האי טבחא ויגרום חילול השם.

[הרב משה לייטר, בשולי גליוני, עמ' רמד-רמה]

ביומא פ"ו ע"א מברר התלמוד מה כלול בחלול ה', ומפורט שם שאדם חשוב גורם לחלול ה' אף ע"י עבירה קלה כשהכל ידעו עליה וירגנו אחריו. אומר שם רב: "כגון אנא אי שקילנא בשרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר". ורש"י מפרש: "כשאני מאחר לפרוע (את חובי לבעל האטליז לאחר שלקחתי ממנו בשר) הוא אומר שאני גולן ולמד ממני להיות מזולל בגול".

רק טעמים כבדי משקל יכולים לגרום לנו שנתלוק על רש"י ושנפרש קטע בתלמוד לא לפי רש"י כי צדק ר' שמעון בן צמח דוראן בהקדמתו ל"מגן אבות" באומר על רש"י "אשר לא היה כמוהו מפרש לשונות על כוונת אומרים".

אך נראה לי שכאן רשאים אנו לפרש פרוש אחר ומה גם שרש"י עצמו הראה לנו — במקום אחר — דרך טובה יותר להסביר את דברי רב.

נניח — אף שגם הנחה זאת קשה — שבעל האטליז באמת חושד בלקוחו שלא יפרע לו חובו, הרי חשד זה יתבטל אם יבוא הקונה לאחר כמה שעות או ביום הבא וישלם את דמי הבשר, ומדוע חייבים לשלם "לאלתר", וכי איחור קטן כזה יכול לגרום לחלול ה'? ומדוע מדובר רק על "טבחא" וכי אין טעם זה חל גם על קניות מצרכים אחרים? הרמב"ם באמת כולל ואומר בהלכות יסודי התורה פ"ה הי"א: "כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר".

רש"י בעצמו רמז לפירוש פשוט יותר ומתקבל יותר על הדעת. בחולין מ"ד ע"ב אומר התלמוד שחכם שנשאל בעניני טרפות ופסק להיתר, יתרחק מן הכעור ולא יקח מן הבשר שהתיר כדי "שלא יאמרו בשביל כך זיכהו לזה שיתננה לו בול". רבא בכל זאת קנה מבשר בהמה שהוא עצמו התירה, ואשתו — בתו של רב חסדא — שאלה אותו על כך באמרה: "אבא שרי בוכרא ולא זבן מיניה בישראל". רבא משיב שמכירת בכור שונה שהוא נמכר באומד ולא במשקל ולכן יוכל לעלות חשד שבעל האטליז יווייל את הבשר לחכם המכשיר. אך בבשר רגיל הנמכר במשקל — "מתקלא מוכח" ו"הכל רואין שהוא שוקל ליטרא בדינר כמותו לאחרים", ורש"י מסיים "ונותן המעות מיד" כי אחרת שוב יפתח פתח לחשד. על פי דברי רש"י אלה מתבארים — לע"ד — יפה דברי רב ביומא. רב אומר שיגרום לחלול ה' אם יקח בשר מבעל האטליז ולא יתן את דמיו מיד,

רש"י מפרש: "שמא לא ידע חברו שנתתו לו", אך הרי בסוף היום יתברר לשותף האחד שאביי שילם לחברו שאם לא כן כיצד יכלו שני השותפים לנהל את חנותם ואת חשבונותיהם עם שאר הלקוחות?

לפי פירוש זה אפשר להבין יפה את קפדנותו הרבה של אביי, הוא אמר לעצמו: שילמתי לשותף האחד ואם אעבור ליד השותף השני מבלי לשלם הוא לא יחשוד בי, כי יסבור — כלגבי שאר הלקוחות — ששילמתי לחברו. אך הלקוחות העומדים בקצה השולחן ורואים שאיני משלם בשעה שאני עובר ליד הבעל השני ומסתלק עם הבשר יחשדו שקיבלתי בשר במתנה, כי לא ראו ששילמתי בקצה האחר של השולחן, "איכא דחוי בהאי ולא חזי בהאי". אביי, ה"מרא דאתרא", רצה למנוע חשד זה ולכן שילם פעמיים ואח"כ חישב עם הבעלים את העודף.

חומרה דומה בגלל חשד מוצאים אנו בשבת כ"ג ע"א: "חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי גרות" (של חנוכה, אחת בכל פתח, דהיינו אל שני הרחובות). אם ידליק רק בפתח אחד ויעברו בני-אדם ליד הפתח בו אין נר ולא ידונוהו לכף זכות, הם לא יאמרו "בודאי הדליק בפתח השני" אלא יאמרו כשם שלא הדליק בפתח זה לא הדליק גם בפתח האחר. ועיין בית יוסף או"ח סי' תרע"א. גם אביי חשש והחמיר על עצמו כדי לבטל חשד רחוק זה.

[הרב חנוך ארנטרובי, עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' עמ' נט-ס]

נדון כאן בקיצור גם בהמשך בגמרא ביומא שם: "אביי כדשקיל בישראל מתרי שותפי יהיב זוזא להאי וזוזא להאי והדר מקרב להו גבי הדדי ועביד חושבנא". בעלי האטליז היו נוהגים להכין את הבשר בתוך האטליז עצמו אך מקום המכירה היה ע"י שולחן לפני האטליז מחוצה לו. בשעה שבאו קונים רבים עמדו בודאי שני השותפים בשתי קצות שולחן המכירה והשגיחו שהלקוחות לא יקחו מבלי לשלם. לקוח ששילם לאחד השותפים נרשם אצלו ובסוף היום הם בקרו זה את זה את חשבונותיהם. אם כן, מה החשד שיכול לעלות כשאביי ישלם לאחד השותפים בלבד? למה טרח אביי כל כך וישלם תשלום כפול על הבשר שקנה לשני השותפים, ואח"כ חישב מחדש את חשבונו עם שניהם והם החזירו לו את העודף?